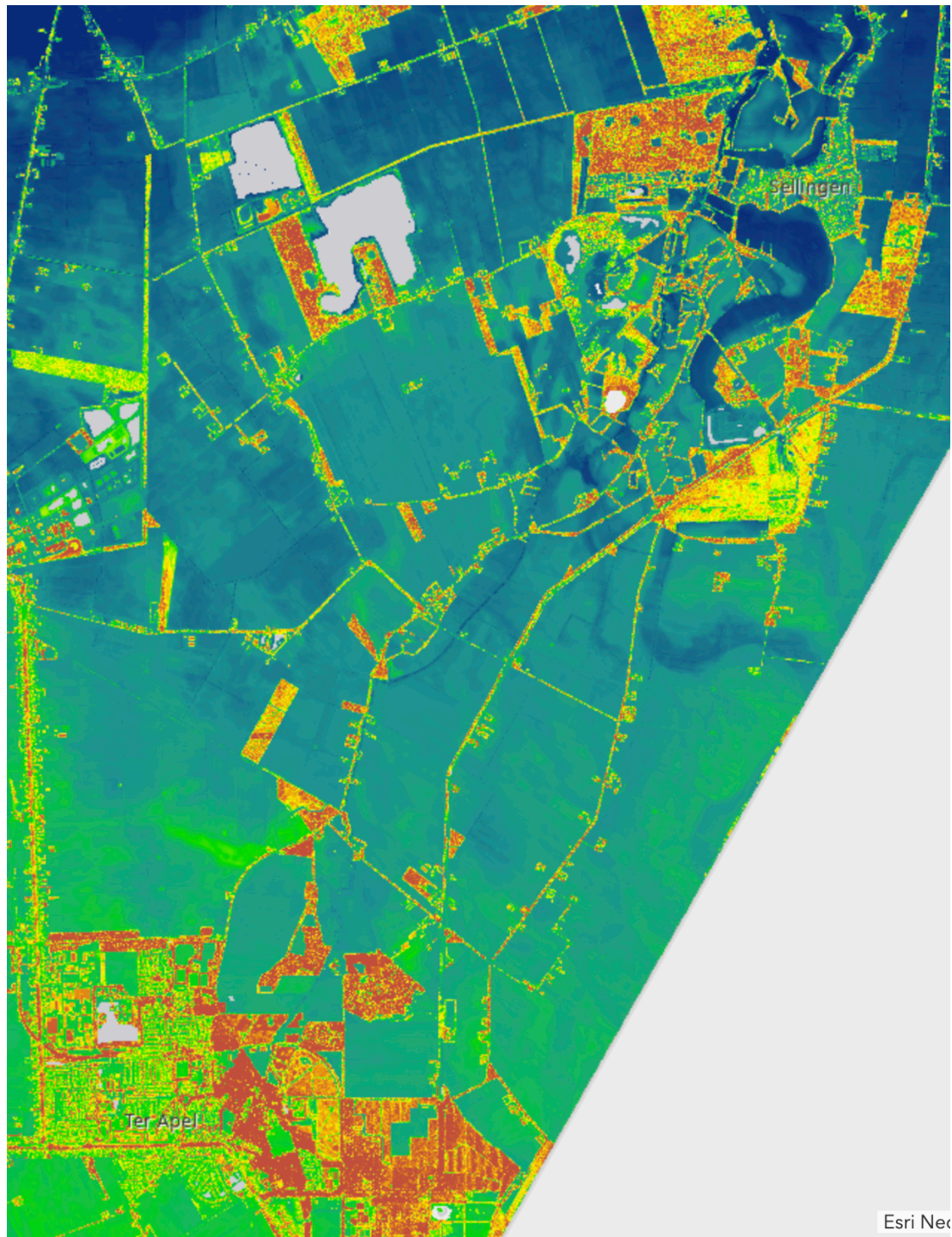

Infobestand etappe 1 Camino Westerwolde Zuid.van Ter Apel naar Sellingen.

Hoogtekaart van de etappe1 Camino Westerwolde Zuid.

Ter Apel.

Het dorp is ontstaan bij het klooster Ter Apel, dat vanaf de 13e eeuw een voorwerk van de premonstratenzers was en vanaf 1465 een klooster van de orde van het Heilige Kruis. In 1594 werd het klooster gesecculariseerd bij de reductie van Groningen. In 1619 verwierf de stad Groningen Westerwolde en daar hoorde ook het klooster, het er tegenover gelegen brouw- en bakhuis (nu Hotel Boschhuis) en de bijbehorende gronden bij. In de loop van de tijd plantte de stad steeds meer bossen aan op deze gronden. Tussen 1931 en 1933 werden de overgebleven delen van het klooster gerestaureerd. In 1976 deed de stad het hele complex (klooster, Boschhuis en een deel van het bos) voor een symbolisch bedrag over aan het Rijk. Het bos kwam daarbij in eigendom van Staatsbosbeheer. De landbouwgronden van het Landbouwbedrijf Ter Apel van de stad Groningen zijn in 1987 ook verkocht omdat ze de stad alleen maar geld kostten.

Sinds de 19e eeuw is er ook veenkoloniale lintbebouwing, langs het Stads-Ter Apelkanaal richting Stadskanaal, de Weerdingermond richting Nieuw-Weerdinge, en richting Emmer-Compascuum. In 1920 kwam het Ruiten-Aa-kanaal gereed dat anno 2004 weer bevaarbaar is voor de pleziervaart. In de eerste helft van de 20e eeuw was het een knooppunt van spoor- en tramwegen, met de EDS, de EGTM, de DSM, de OG, en de STAR. Van deze spoorlijn is anno 2005 nog de aardenbaan in de bossen bij Ter Apel herkenbaar.

Klooster Ter Apel.

In 1464 schonk Jacobus Wiltingh, pastoor in Garrelsw eer en vicaris in Loppersum, zijn nederzetting Apell aan de Orde van het Heilig Kruis [Ordo Sanctae Crucis] onder voorwaarde dat op deze plek een klooster zou verrijzen. In mei 1465 kwam het Generaal Kapittel van de Kruisheren bijeen in B-Hoei aan de Maas. Het Ordebestuur van dit klooster accepteerde Apell als een Godsgeschenk. Het benoemde het Kruisherenklooster Sint Gertrudis in D-Bentlage aan de Eems bij Rheine tot moederklooster. Van hieruit werden vier priesters en enkele lekenbroeders naar Apell gestuurd. Zo ontstond er een nieuw klooster in de landstreek Westerwolde, dat de naam kreeg Domus Novae Lucis, Huis van het Nieuwe Licht.

Tussen 1465 en 1561 werd gewerkt aan de bouw van het klooster volgens een middeleeuws plan. Behalve het conventgebouw, betekende dat ook de realisatie van ondermeer een poortgebouw, watermolens, perkamethuis, bak- en brouwhuis en een gastenverblijf. Met de verovering van het gebied door Willem Lodewijk van Nassau in 1593 werd het katholieke geloof afgezworen. Stormen, brand en hoge onderhoudskosten zorgden voor grote problemen in de eeuwen na 1600. Het statige klooster onderging daardoor helaas veel aanpassingen tot 1930. De westgevel werd na 1755 gesloopt. De bovenverdieping met de cellen van de Kruisheren onderging in 1834 hetzelfde lot evenals de bouwvallig geworden gewelven in de kerk [1837].

In tegenstelling tot alle andere kloosters in Groningen, bleef gelukkig toch het nodige van Domus Novae Lucis overeind. En dat werd tussen 1930 en 1933 op initiatief van de Stad Groningen, destijds eigenaar van de enclave, zorgvuldig geconserveerd en gerestaureerd. Dit herstelplan, onder leiding van Stadsingenieur De Vos tot Nederveen Cappel, werd een groot succes.

Op de begane grond bleven de drie vleugels van het oorspronkelijke vierkant bewaard: de Kanunniken- en Lekenkerk in de zuidvleugel; de Kapittelzaal en Sacristie in de oostvleugel; de Rafter [thans kloostercafé], overwelfde Proviandkelder, Subpriorikamer, Priorikamer en Gastenverblijf in de noordvleugel. Door de overwelfde bakstenen kruisgang, met devote sfeer en serene rust, bleven deze ruimtes met elkaar verbonden. Ze omsluiten de Kloosterhof met de unieke kruidentuin.

Sinds 1992 behoort Klooster Ter Apel tot de UNESCO "Top 100" van onroerende objecten in Nederland, beschermd krachtens internationaal recht. Deze kwaliteitsgarantie bevestigt de unieke status van Klooster Ter Apel en de onvervangbaarheid ervan.

In 1466 gaf Egge Addinga Heer van Westerwolde aan de prior van Klooster Ter Apel toestemming voor het bouwen van een watermolen. Kort daarna schijnt de dubbele watermolen gebouwd te zijn. Eén rad om koren te malen, het andere om olie te slaan. Het molenhuis was in vakwerk opgetrokken en gedekt met riet of stro. Dit huis was 13,86 m bij 5,73 m groot en stond in de noordoostelijke hoek van het kloosterterrein. Het was een zogenaamde onderslagmolen (zie constructietekeningen), waarbij het water de onderkant van de wielen van de watermolen aandreef. Omdat het alleen met een flinke stroom water mogelijk was, werd er een dobbe (waterbassin) aangelegd in het bos op 200 meter ten Oosten van waar nu attractiepark Wonderwereld ligt. Dit bos draagt de naam Wijert (= vijver). De Molen A werd op de Ruiten A doorverbonden. De A was verdeeld in vakken met stuwen (stauw's) die men los zette als er gemalen moest worden.

In 1637 werd de molen voor zes en een half jaar verhuurd. De huurprijs: 30 gulden per jaar. In 1665 viel de Bisschop van Münster ons gebied binnen. En daarbij liepen zowel de gebouwen van het klooster, als ook de watermolen veel schade op. Later werd alleen de korenmolen, dus alleen maar één rad, gerestaureerd. Tijdens de grenspassage van de Bisschop van Munster in 1673/74 werd de zaak weer beschadigd. In de loop van de tijd werd de toestand van de watermolen alleen maar slechter.

In 1832 kocht Fredrik Maarsing voor 750 gulden de standermolen van Bourtange van Johannes van Hateren en plaatste hem op de Melme (Stuifzand) in Ter Haar, waar hij nu nog staat. Vanaf die tijd werd het koren daar gemalen.

De wielen van de watermolen werden afgebroken en van het molenhuis werd een dubbel woonhuis gemaakt. De laatste bewoners waren de families Pijpker en Timmans, die in het begin van vorig eeuw vertrokken zijn. In 1928 werd het molenhuis afgebroken.

Op de plek waar de watermolen gestaan heeft, steekt nog steeds een Bentheimer steen uit de westelijke wal van de Aa, daar waar een waterrad gedraaid heeft.

Ruiten Aa en Ruiten Aa kanaal.

De Ruiten Aa (ook: Ruiten A of Ol Daip) is een beek in Oost-Groningen in de streek Westerwolde in Nederland. De beek begint bij Ter Apel en stroomt langs Sellingen, Vlagtwedde, Smeerling, Ter Wupping naar Wessinghuizen waar hij samen met de Mussel-Aa de Westerwoldse Aa vormt. Deze mondt bij Nieuwe Statenzijl uit in de Dollard.

De Ruiten Aa wordt voor het eerst in 1327 vermeld als Ruetna. De naam zou verbonden moeten worden met Gronings (Nedersaksisch) roet, ruut, dat 'onkruid' betekent. Anderen denken eerder aan een Protogermaans woord *rûh-itha, dat 'ruigte, struikgewas, onkruid (met name waterplanten als riet en biesen)' zou betekenen

Oorspronkelijk ontsprong de Ruiten Aa zuidelijker in de buurt van het Bargerveen. De bron werd gevormd door een veenmeer met de naam Zwarte Meer. Dit meer liep leeg na het graven van de verlengde Hoogeteense Vaart. Het dorp Zwartemeer ontstond vervolgens op deze plek. De bovenloop van de beek heette de Runde. Anno 2004 zijn er weer plannen om de Runde te herstellen. Ongeveer op de plek waar de beek de Drents-Groningse grens passeert krijgt ze de naam Ruiten Aa. Aan de andere kant van de rijksgrens ligt Rütenbrock, waarvan de Nederlandse naam Ruitenbroek is en waarnaar de beek is genoemd.

Het dal is erg breed voor deze vrij kleine beek. In de laatste ijstijd stroomde de Eems door Westerwolde. Later heeft deze rivier haar loop verlegd. De Ruiten Aa is het overblijfsel hiervan. De Ruiten Aa stroomt bij de Laudermarke het oude dal van deze rivier in en de rest van haar bedding naar

het noorden toe ligt in dit dal. Ten zuiden van Vlagtwedde splitst de Ruiten Aa zich. De oostelijke loop die door Vlagtwedde heen loopt draagt de naam Veelerdiep en de westelijke loop houdt gewoon de naam Ruiten Aa. Tussen Wessinghuizen en Wedde komen beide lopen weer bij elkaar. Het Veelerdiep is een restant van de poging om een kanaal tussen Eems en Westerwoldse Aa te graven van de stad Groningen en het bisdom Munster in de 15e eeuw om de tol bij Emden te ontlopen. De poging strandde uiteindelijk. Op de oude kaarten is naast het Veelerdiep ook nog dit kanaal te herkennen in de vorm van Oude Gracht die van Bourtange naar het Veelerdiep loopt.

Lourdesgrot Laudermarke.

Het heeft de vorm van een Lourdesgrot en is opgericht na de Tweede Wereldoorlog, uit dankbaarheid dat de jongens van Laudermarke gevrijwaard waren gebleven van de arbeidsdienst in Duitsland. Het huidige kapelletje is gebouwd in 1958, maar er stond hier al eerder een houten nis met een Mariabeeldje.

Roelagerbosch.

De naam Roelage is een verbastering van Ruige Lage, laaggelegen wildernis.

Tempelbos.

De oudste bossen rond Ter Apel zijn al zo'n 800 jaar oud en bestonden oorspronkelijk uit Eiken en Beuken. Daar zijn nog maar een paar stukjes van over want er is rond Ter Apel altijd bosbouw bedreven. Het Tempelbos bestaat bijna geheel uit aangeplant naalddhout waarvan de oudste bomen ongeveer honderd jaar oud zijn.

Ter Wisch.

Ter Wisch wordt al in 1773 genoemd als een van de dorpen in [Westerwolde](#). De naam komt van *Terwisch* = lage weidegrond.

Laude

Laude was oorspronkelijk een van de drie marken van het kerspel Sellingen. De marke van Laude werd in 1865 ontbonden en de gemeenschappelijke gronden werden verdeeld onder de deelnemende boeren.

Kloosterboerderij Blijendaal.

Bij de (her)bouw van deze kloosterboerderij is getracht zoveel mogelijk te werken met authentieke materialen. Ook alle onderdelen van zo'n kloosterboerderij hebben we getracht te reconstrueren; de refter (nu winkel), de kapel en de stal met daarboven de erkers van de cellen waar ook broeders sliepen!

Hierdoor heeft het de sfeer van een kloosterboerderij zoals die er in de middeleeuwen veel hebben gestaan. Zo zijn bijna alle muren opgetrokken uit kloostermoppen, welke zo'n 250 jaar geleden door monniken in Hongarije vervaardigd zijn!

Kenmerkend zijn alle gebogen ramen , typerend voor de bouwstijl in die tijd. Ook de muurplaquette in de kapel is origineel en komt uit het klooster van Kadier en Keer. Helemaal opvallend is de prachtige luidklok aan de toren op het binnenplein. Deze aan Maria opgedragen bel is afkomstig van de H. Bernadettekerk in Rijswijk (N.brabant). Ook het klooster ter Apel kende zulke boerderijen of Voorwerken .

Helaas is de voortgang van de publieksfunctie nog niet duidelijk en is het voorlopig voor publiek gesloten.

Natuurgebied Helofytenfilter Zuidveld en Hollebeetse Vennekampen.

Nabij Zuidveld is een helofytenfilter. Het water van de Ruiten Aa komt binnen en wordt gezuiverd door het filter van nitraten en fosfaten voordat het verder stroomt naar het natuurgebied Holle Beetse-Vennekampen. De kern van het natuurgebied Holle Beetse -Vennekampen bestaat uit laaggelegen

grasland. Van Oudsher was er nat. Daarvan getuigen de namen “beetse” staat voor beek of moeras en Vennekampen betekent drassige velden. Voor de landbouw is dit gebied ontwaart en dat proces wordt is omgekeerd door Staatsbosbeheer.

Natuurkampeerterrein Slangenborg.

Bij het natuurgebied van de helofytenmoeras ligt het natuurkampeerterrein De Slangenborg. De oorsprong van dit terrein gaat terug tot 1943, toen er een kamp werd gebouwd voor de Nederlandse Arbeidsdienst. Na de oorlog zijn de barakken gesloopt, de plaatsen waar deze gestaan hebben zijn met enige moeite nog te herkennen.

Sellingen.

Sellingen is een esdorp en het heeft dan een voor deze dorpen kenmerkende brink. Het dorp ontstond in de Middeleeuwen. Voor de Reformatie had het een eigen kerspel dat de marken Sellingen, Laude en Ter Haar omvatte. De Nederlands-hervormde kerk van Sellingen is waarschijnlijk in de 14e eeuw gebouwd. Het kerkgebouw of zijn voorganger in komt echter al voor op de aanvulling op een lijst van kerken van de Abdij van Corvey, die in de dertiende eeuw is opgetekend. Hier vinden we de naam Sallinge, daarna in een document uit 1316 de naam Zellynge: de oudste vermeldingen van het dorp.

Kerk Sellingen.

Ten zuiden van de brink in Sellingen staat de Hervormde kerk. Deze vroeg-gotische kerk, gerestaureerd in 1972-1973 onder leiding van architect P.L. de Vrieze uit Groningen, dateert uit het begin van de 14e eeuw. Uit opgravingen, tijdens deze restauratie, bleek dat er voor deze huidige kerk al een houten voorganger heeft gestaan. De vroegste vermelding van een kerk in Sellingen dateert uit 1150 in een lijst van kerken van de abdij Corvey in het bisdom Osnabrück. Tijdens de voornoemde restauratie werden er door het Rijksinstituut voor oudheidkundig bodemonderzoek een 20-tal oude graven blootgelegd, waarvan er twee dateren uit de periode van rond 1100. Waarschijnlijk zijn er nog meer graven aanwezig, maar wegens geldgebrek is toen niet de hele kerkbodem opgegraven. Op het kerkhof treft men nog een grafzerk aan.

Buitenzijde.

Het huidige kerkgebouw, dat uit forse kloostermoppen is opgetrokken, stamt vermoedelijk uit het begin van de 14e eeuw en is 22.62 meter lang, 9.10 meter breed en de muren zijn 1 meter dik. In de langsmuren van het schip zijn, waarschijnlijk in de 17e eeuw, grote ramen ingebroken met witte dagkanten, maar de sporen van oudere smalle spitsboogvensters zijn nog in het metselwerk te ontdekken. Zowel in de zuid als in de westmuur treffen we een dichtgemetselde ingang aan.

Het koor heeft een driezijdige sluiting. Op de hoeken van deze koorsluiting zijn eenmaal versneden steunberen geplaatst die evenals de koorsluiting zelf zijn bedekt met holle en bolle pannen, ook wel “monniken en nonnen” genoemd. Onder de pannen van het koor gaat een fraaie 13e- eeuwse eikenhouten kap schuil. De rest van de kerk is bedekt met oud Hollandse rechtse pannen. Aan de noordkant is tijdens de restauratie in 1972-1973 een nieuwe consistoriekamer gebouwd op de fundamente van een vroegere “gerfkamer”. Een gerfkamer was de ruimte waar de priester ondermeer zich in zijn liturgische kledij hulde, alvorens hij het koor betrad. Het middeleeuwse woord ‘gerven’ betekent ‘zich gereedmaken’. Tussen de vensters in de noordgevel bevindt zich de huidige ingang van de kerk. Het afdakje boven de deur beschermt een middeleeuwse schildering die in de boogvulling is aangebracht.

Doopvont

De achtkantige onversierde doopvont bestaat uit twee delen en is van wit-grijze hardsteen en stamt uit de 15e eeuw. De staande ijzeren doopbekken-houder met koperen bekken dateert van 1765 en is

gemerkt met 1765 N.S.P. De zilveren avondsmaalbeker, hoog 17cm en gemerkt met AE dateert uit 1738.

Kansel

Het met twee treden verhoogd koor dat in de 15e eeuw werd vernieuwd heeft een driezijdige sluiting en is voorzien van drie koorvensters. Tot aan de restauratie van 1973 was het koor aan de zijkanten voorzien van banken. De 17 eeuwse eiken kansel die geplaatst is tegen de oostwand, komt oorspronkelijk uit Scharmer en is in 1825 voor f50,- aangekocht. De kansel had tot 1856 een andere plaats in de kerk. De gegroefde dorische zuiltjes scheiden de boogpanelen en het klankbord is door Vredeman-de-Vries ornamenten gesierd. De trap hoort oorspronkelijk niet bij de kansel.

Koorgewelf

Het 15e eeuwse stergewelf boven het koor is evenals de oostzijde van de triomfboog gesierd door figurale (druivenmotief) en ornamentale schilderijen. Deze dateren uit het eind van de 15e en begin van de 16e eeuw en kwamen ook in 1922-1923 onder een kalk laag te voorschijn.

De geprofileerde ribben zijn zandkleurig, afgezet met zwarte biezen en rusten op kraagstenen van natuursteen waarop steenhouwersmerken zijn aangebracht. Deze steenhouwersmerken zijn de handtekeningen van de steenhouwer die ze gemaakt heeft. We kunnen in het koor vier verschillende merken zien. Het vijfde merkteken is waarschijnlijk in spiegelbeeld gemaakt. Deze zelfde merktekens komen ook voor op onder andere de Dom van Keulen en de Dom van Utrecht.

Op de koorgewelven zijn in de gewelfschelpen de symbolen van de vier evangelisten aangebracht, voorzien van hun namen op een banderol. Deze schilderijen dateren uit begin 16e eeuw. De symbolen van de vier evangelisten staan voor de vier wezens: mens, leeuw, rund en arend (Ezechiël 1:4-10). De vier wezens worden opgevat als symbolen voor de 4 evangelisten: de engel voor Matheus, de leeuw voor Marcus, de os voor Lucas en de adelaar voor Johannes.¹¹

Boven het klankbord van de kansel zijn de naam van de schilder: broder Ja(n) van Aken en zijn huismerk, een schild met kruisels twee tweetandige vorken aangebracht. Boven de triomfboog aan de zijde van het koor staat vermeld: Johannes maler. Het is niet duidelijk of dit een en dezelfde persoon is, of dat dit twee afzonderlijke schilders zijn.

Schip.

Het schip heeft wit gepleisterde wanden die zijn voorzien van grote vensters. Deze vensters zijn waarschijnlijk in de 17e eeuw aangebracht toen men behoefte kreeg aan meer licht en (zon)warmte in de kerk. Het schip wordt overdekt door een blauwe 6.95 meter hoge balkenzoldering, die waarschijnlijk ook uit de 17e eeuw stamt.

De orgelgaanderij (klunderbeune) aan de westmuur van het schip rust op houten standvinken die door bogen met elkaar zijn verbonden. Deze gaanderij dateert uit 1915 toen het eerste orgel werd geplaatst en is in Jugendstil uitgevoerd. Het huidige orgel is gebouwd in 1952 door fa. Gebr. van Vulpen uit Utrecht. Het orgel heeft zes stemmen verdeeld over een klavier en werd in 1982 gereviseerd en uitgebreid met een aanhangend pedaal. De dispositie van het orgel luidt: Manuaal C – f/III, Prestant 8 vt, Holpijp 8 vt, Prestant 4 vt, ged. fluit 4 vt, Octaaf 2 vt, Mixtuur 3-4 sterk.

De banken in de kerk dateren overwegend uit de negentiende eeuw en voor een deel zijn deze tijdens de restauratie in 1972 – 1973 vervangen door stoelen. De banken langs de muur in het koor zijn verwijderd. De drie koperen kroonluchters die op hoogtij dagen branden, zijn voorzien van kaarsen.

De enigszins scheef lopende dwarsmuur met spitsboog die de kerk in tweeën deelt, is niet in verband gemetseld met de buitenmuren. Deze triomfboog is aan de westzijde voorzien van laatgotische schilderijen uit het eind van de 15 eeuw en werden in 1921 onder een laag van 4 cm kalk ontdekt.⁵ De kunstenaar E. Bokhorst conserveerde 1922-1923 deze schilderijen en vulde ze voorzichtig aan. Links zien we de [Heilige Christoforus](#), de beschermheilige van reizigers, die met het Christuskind op zijn rug door het water waadt. Rechts zien we de [Heilige Margaretha](#) met de draak die haar wilde

Pelgrimeren
in Groningen

verslinden. Zowel Christoforus als Margeretha behoren tot de 14 noodhelpers, heiligen die bij nood en ziekten werden aangeroepen. Vandaar ook hun prominente plaats in de kerk.

Nissen

De nis in de zuidoost wand, die in 1922 te voorschijn kwam, is vermoedelijk een piscina. Een piscina is een nis met wasbekken en een afvoer door de muur naar buiten of in de fundering van de kerk. Deze werd gebruikt om het water, waarmee de liturgische handwassing en het reinigen van het vaatwerk door de priester plaatsvonden, te laten wegvloeien. De bedoeling van het op deze wijze laten wegvloeien van het water was, dat eventueel achtergebleven restanten van de geconsacreerde hostie toch op gewijde aarde (het kerkhof) terechtkwamen.⁷ De uitloossteen in de buitenmuur is echter niet (meer) zichtbaar. In deze nis bevindt zich nu een pinakel. Dit is een uit de gotische bouwkunst afkomstig verticaal decoratief ornament, veelal geplaatst boven en naast vensters en portalen. In de noordoost gevel van het koor bevindt zich een sacramentsnis. Vroeger waren deze vaak voorzien van een ijzeren deur.⁸ Hier werd de geconsacreerde hostie bewaard. Tevens bevindt zich onder de preekstoel nog een nis.

Streekhistorisch Museum de Oude Stelmakerij. Dorpsstraat 32 Sellingen.

De Stelmakerij in Sellingen is een historisch pand dat tegenwoordig is ingericht als een expositieruimte over de geschiedenis van Westerwolde. Ook het Toeristisch Informatiepunt Westerwolde is gevestigd in de Stelmakerij.